

Teorie proliferace jaderných zbraní

ONDŘEJ ROJČÍK*

Abstract: Theory of Nuclear Weapons Proliferation

Owing to the collapse of Cold War security systems, nuclear weapons proliferation remains an issue that attracts significant attention from scholars. The falling technological threshold for “rogue” states and increasing availability to terrorists keeps proliferation high on the scientific agenda (although the situation in the Czech Republic differs considerably). The pivotal point of the debate is theory. This paper introduces and critically discusses the most important theoretical approaches to nuclear weapons proliferation. The text successively examines theories based on technological determinants, external determinants, domestic determinants and last but not least alternative approaches that take into account concepts such as identity, beliefs and norms. The conclusion of the paper is that single-variable approaches to nuclear weapons proliferation are unable to offer appropriate explanations of the issue. Research should reflect the multivariable nature of the subject.

Keywords: proliferation, nuclear weapons, theory of international relations

1. Úvod

Proliferací se v mezinárodních vztazích (MV) rozumí proces, v jehož rámci aktér MV¹ získá či se snaží o získání zbraňového systému, jenž dříve neměl k dispozici. Téměř výlučně je termín *proliferace* v této souvislosti spojen se zbraněmi hromadného ničení², případně též s jejich vysoce sofistikovanými nosiči, jako jsou balistické střely a střely s plochou dráhou letu. Se zbraněmi hromadného ničení není možné legálně obchodovat. To je také důvod, proč proces jejich šíření označovat zvláštním termínem a oddělovat jej od *obchodu se zbraněmi*. (SIPRI 2006) Proces proliferace navíc zahrnuje nejen transfer technologií, zařízení, znalostí a strategického zboží do zemí, jež je doposud nevlastní, ale také čistě domácí výzkum a vývoj vedoucí k zisku zbraní hromadného ničení.

Tento text se bude věnovat výlučně proliferaci jaderných zbraní, která představuje zcela unikátní oblast zkoumání, neboť se jedná o typ zbraní, jenž nikdy nebyl použit v situaci, kdy jej vlastnily dva či více států. Jeho vojenský význam proto bývá zpochybňován (Sagan, Waltz 2003: 63–72; Mueller 1995: 61–77), což vede k tomu, že produkce a držení jaderných zbraní bývá vysvětlována i motivy, jež nemají nic společného se zajištěním bezpečnosti (tak jak by se od zbraní dalo očekávat).

* Ondřej Rojčík působí na Ministerstvu vnitra a je interním doktorandem Katedry mezinárodních vztahů a evropských studií FSS MU, kontaktní e-mail: rojcik@fss.muni.cz

Těchto motivů byla postupně odhalena celá řada. Komplexní analýza proliferace jaderných zbraní si dnes již nevystačí se sledováním jedné proměnné. K precizaci teoretické debaty o proliferaci jaderných zbraní přispělo především rozpracovávání jednotlivých případových studií, jež postupně ukázaly, že motivy k získání jaderných zbraní jsou u každého jednotlivého případu zcela unikátní. Unikátní je však vždy pouze výsledný soubor proměnných, nikoliv proměnné samotné. Ty se v mnoha případech opakují. Z tohoto důvodu je možné k proliferaci jaderných zbraní přistupovat teoreticky.

V rámci analytických rovin, s nimiž teorie MV pracují, vysledujeme v debatě o proliferaci zřetelnou sestupnou tendenci. Nejstarší teorie proliferace vycházejí z interakcí na úrovni státu. Poté sice neorealismus povyskočí o úroveň výše, až k systému MV, ale dále již následuje sestup do analytických „hlubin“ procházející rovinou byrokratického aparátu, sub-rovinou jednotlivých organizací působících v rámci byrokratického aparátu až k rovině jednotlivce. Mimo toto schématické uchopení debaty stojí ty teorie, jež spatřují motivy vedoucí k získání jaderných zbraní zcela mimo analytické roviny a pracují s pojmy jako jsou identita či normy. Z chronologického hlediska pak celou debatu předchází analýzy vnímající jako rozhodující faktor technologickou vyspělost jednotlivých států.

Cílem následujícího textu je seznámit čtenáře s teoretickou debatou o proliferaci jaderných zbraní a poukázat na nemožnost vytvořit univerzální teorii, která by vysvětlovala problematiku proliferace jaderných zbraní v celé její šíři. Před tím je však nutné podívat se na zásadní problém, s nímž je výzkum proliferace spojen, totiž dostupnost informací. Teoretická debata o jaderných zbraních, totiž byla do značné míry ovlivněna právě tímto problémem, když v chronologickém sledu výzkumu jednotlivých případových studií proliferace byla odhalována nová fakta, jež měla za následek i rozvíjení nových teoretických pozic.

2. Problematika dostupnosti informací při výzkumu jaderných zbraní

Snažíme-li se hlouběji zabývat proliferací jaderných zbraní, dostáváme se do oblasti, v níž dříve či později vyvstává otázka, co vlastně tvoří relevantní informace o této problematice. Dostupná data jsou velmi vzácná, ještě vzácnější jsou oficiální dokumenty. Důvodem je především to, že se při tomto výzkumu dostáváme do oblasti vojenského sektoru bezpečnosti státu³ v kombinaci s tradičně sekuritizovaným⁴ tématem jaderných zbraní. Pohybujeme se tak ve sféře, jež se dostala „mimo zavedená pravidla hry“ a zřetelně se stala „záležitostí stojící nad standardním politickým jednáním“ (Buzan et al. 2005: 34–37), čímž můžeme rozumět i vysoký stupeň utajení mnoha (ne-li všech) významných informací týkajících se jaderných zbraní a politikou s nimi spojenou.

Při studiu proliferace se tak beznadějněji, než v jiných oblastech, jeví snaha provádět výzkum klasickým pozitivistickým způsobem, tj. předpokládat, že objektivní pravda předchází poznání a je úkolem badatele (pomocí rozumu) tuto pravdu „objevit“ a podpořit ji důkazy: „výrok je smysluplný jen tehdy, může-li být potvrzen či vyvrácen pozorováním a zkušeností.“ Positivisté odmítají veškeré vědění, jež nelze verifikovat či falzifikovat. (Kořan 2005: 149–150) Při výše zmíněných problémech s nedostatkem informací (empirického materiálu) a při specifitě našeho předmětu zkoumání se jako významný konkurenční přístup jeví interpretativní porozumění: „Předmětem výzkumu sociálních věd je smysluplné sociální

jednání, jež nelze pochopit pozorováním jeho vnějších projevů. Jednání bylo nutné porozumět zevnitř tak, že vědec odhalí a interpretuje význam a smysl, který je k jednání připojen.“ (Kořan 2005: 152–153) Poslední významný způsob podchycení proliferace jaderných zbraní lze vidět v postmodernistickém přístupu, který zpochybňuje jakékoliv pevné základy poznání a předkládá je nejrůznějším výzvám, přičemž ukazuje omylnost jednotlivých přístupů, zpochybňuje zavedené a vyzdvihuje opomíjené. (Ogilvie-White 1996: 57)

Přístupy společenskovední teorie, které jsou pro pozitivistický postoj zřetelnou výzvou, těží zejména z toho, že informace jsou díky povaze zkoumaného předmětu špatně dostupné. Navíc interpretativní přístup k jevům spojeným s proliferací je maximálně důležitý. Jak si v hlavní části textu ukážeme, rozhodnutím získat a držet jaderné zbraně nedává aktér MV okolnímu světu vždy stejný signál. Interpretace tohoto jednání je zcela zásadní. Na druhou stranu interpretovat bez dostatečného empirického základu rovněž není možné.

Největší potíže při budování informační báze vyvolává nemožnost blíže nahlédnout do rozhodovacího procesu (zapříčiněná výše zmíněnou sekuritizací). Teorií, která problematiku dostupností informací zevnitř politického systému zcela obchází, je realismus. Klasická teorie realismu (a neorealismu) a její hlavní představitelé spatřují důvod, proč se aktéři mezinárodních vztahů snaží získat jaderné zbraně v proměnných, jež jsou vůči těmto aktérům (státům) vnější. Upřednostňovaným hlediskem jsou bezpečnostní hrozby a tlak struktury MV. Zhodnocení motivů, které jednotlivé aktéry proliferace vedly k rozhodnutí získat jaderné zbraně (nebo alespoň započít program na jejich výrobu) tak závisí čistě na analýze vnějších faktorů, jež konstituují vojensko-bezpečnostní situaci konkrétního státu. Rozpracování případových studií aktérů proliferace jako je Francie (Sagan 1996), Indie (Perkovich 2001; Sagan 1996) a Jihoafrická republika (Purkitt, Burgess 2005; Long, Grillot 2000; Sagan 1996) jasně naznačuje, že vojensko-bezpečnostní hrozby mohou být až druhořadým faktorem při rozhodnutí získat jaderné zbraně.

Nedostatečnost vysvětlení založených na realismu poukázala na potřebu rozpracovat jiné teoretické přístupy. Ty se však neobjevovaly jako samozřejmý následek nových a stále hlouběji rozpracovaných případových studií, jež byly ve většině případů zcela ateoretické. Zásadnější význam pro formování debaty měly teoreticky založené komparativní studie, jež dokázaly identifikovat různé proměnné mající za následek podobné závěry (či naopak poukázaly na podobné proměnné mající odlišné výsledky). Různí autoři přirozeně volili různé postupy, což mimo jiné dokládá i následující text.

3. Technologický determinismus

Teoreticky se problémem proliferace jaderných zbraní začali vědci vážněji zabírat v okamžiku, kdy bylo zřejmé, že produkce jaderných zbraní je schopno stále větší množství států. Jestliže získání jaderných zbraní Sovětským svazem bylo vnímáno čistě ze strategického hlediska, v případě Velké Británie a později Francie a Číny se již vědci začali důkladněji zabývat otázkou „proč“. Přesněji řečeno, začalo se zkoumat, co vede politické představitele těchto zemí k rozhodnutí vyprodukovat a držet jaderné zbraně.

Zařazení Francie a Číny mezi státy vlastníci jaderné zbraně vedlo počátkem 60. let k publikování několika analýz, které předpovídaly vznik zhruba 15 až 25 jaderných mocností během

následujících deseti let. Tyto studie reprezentovaly tzv. „technologický determinismus“ (Oglivie-White 1996: 44), což je v debatě o proliferaci jaderných zbraní pozice, která říká, že jaderné zbraně bude vlastnit tolik států, kolik států je schopno zvládnout technologii jejich výroby. Přestože po bombardování Hirošimy a Nagasaki bylo zřejmé, že jaderné zbraně jsou vojenské prostředky zcela jiné dimenze, při zkoumání logiky jejich proliferace se nepředpokládalo, že by se tato měla lišit od dosavadní praxe. Jinak řečeno, bylo zvykem, že jakýkoliv nový zbraňový systém, či prostě vynález v oblasti vojenské techniky se snažili získat a zavést do výzbroje všichni aktéři, kteří toho byli (technologicky) schopni. Jak ukázal pozdější vývoj, proliferace jaderných zbraní je v tomto ohledu odlišná a aplikovat na ni dřívější proliferační zákonitosti je nemožné. Pozice technologického determinismu však tuto odlišnost jaderných zbraní nereflektovala.

Jednou z prvních studií založených na pozicích technologického determinismu byla analýza Národní plánovací společnosti (National Planning Association) z roku 1960.⁵ Její zpráva rozděluje státy do tří skupin. Skupina č. 1 zahrnuje ty státy, které jsou schopny vyprodukovat jaderné zbraně v nejbližší budoucnosti. Jednalo se o vyspělé, vysoce industrializované státy, které provozovaly jaderné reaktory nebo je v nejbližší době měly provozovat. Mezi tyto státy byly zařazeny: Francie, Čína, Československo⁶, Indie, Itálie, Japonsko, Kanada, Německá demokratická republika, Spolková republika Německo, Švédsko a Švýcarsko. Ve skupině č. 2 jsou státy ekonomicky schopné produkce jaderných zbraní, technicky přiměřeně kompetentní, ale s omezenou kapacitou lidských zdrojů. Jednalo se o Austrálii, Dánsko, Finsko, Maďarsko, Nizozemí, Polsko, Rakousko a Jugoslávii. Skupina č. 3 pojímala státy pravděpodobně ekonomicky schopné vést program na výrobu jaderných zbraní, ale s výraznými omezeními co do technických schopností a kapacity lidských zdrojů. Mezi tyto státy byly zařazeny: Argentina, Brazílie, Jihoafrická republika, Mexiko, Norsko a Španělsko.⁷

Pouhé porovnání předloženého seznamu a následného vývoje proliferace jaderných zbraní jasně ukazuje, že explanační potenciál technologického determinismu zřetelně selhává. Většina zemí, které měly či mají potenciál nutný k výrobě jaderných zbraní, se rozhodla tuto svou způsobilost nevyužít. Naopak ze států, které se pro vývoj a držení jaderných zbraní po roce 1967⁸ rozhodly, není ve výše uvedeném výčtu, s výjimkou Indie, žádný⁹.

4. Pohled z vnějšku: realismu a neorealismu

Jednoduchost a elegance teorie a celkově mimořádně silné postavení realismu v disciplíně MV jsou důvody, které vysvětlují i jeho pozici v rámci teorií proliferace. Realismus vnímá státy jako unitární aktéry, které takto při svých interakcích v rámci mezinárodních vztahů také jednají. Realisté tak nikdy nesestupují na jinou analytickou rovinu, než je rovina států. Nevšímají si tedy rozhodovacího procesu vně byrokratických aparátů a v potaz rovněž neberou jednotlivce. Analýza založená na ignorování těchto rovin je tak podstatně jednodušší. Realisté při hodnocení toho, proč se státy rozhodují produkovat a vlastnit jaderné zbraně, vycházejí pouze z analýzy vnějších bezpečnostních hrozeb a posouzení bezpečnostního rizika, které tyto hrozby představují. Jsou to tedy vnější tlaky, které jako jediné mají vliv na rozhodnutí aktérů. Pokud jsou tyto tlaky (bezpečnostní riziko) vyhodnoceny jako vysoké, je pak zcela racionálním rozhodnutím každého aktéra získat jaderné zbraně, jež představují

nejvyspělejší (nejničivější) dosažitelný vojenský prostředek k zajištění vlastní bezpečnosti (přežití).

Kenneth Waltz (Waltz 1979) a z jeho přístupu vycházející teorie neorealismu k těmto základním realistickým předpokladům šíření jaderných zbraní připočítává další, totiž strukturu MV. Tato struktura je anarchická. V mezinárodním prostředí neexistuje nad rovinou státu žádný další stupeň (např. arbitr sporů). Z funkcionálního hlediska jsou všechny státy stejné. K tomu, aby státy v mezinárodním prostředí mohly plnit svou funkci (aby přežily), musí být schopny svépomocí toto přežití zajistit. Jaderné zbraně jsou podle realistů vnímány jako nejlepší prostředek k zajištění přežití. Ptáme-li se proč, nabízí Waltz odpověď v podobě logiky jaderného odstrašování (deterrence).¹⁰ Podle Waltze (Waltz 1981; Waltz 1990; Sagan, Waltz 2003) zajišťuje jaderná deterrence větší stabilitu mezinárodního prostředí mimo jiné proto, že aktéři nemusí zajišťovat své přežití teritoriální expanzí, nýbrž držbou jaderných zbraní. Odstrašování je založeno nikoliv na schopnosti aktéra ubránit se, nýbrž na schopnosti potrestat nežádoucí chování. (Sagan, Waltz 2003: 5) Pro skutečné fungování jaderné deterrence je třeba vytvořit dostatečně schopné síly druhého úderu (second-strike forces). Pokud je tato podmínka splněna, není možné použít jaderné zbraně proti stejně vyzbrojenému soupeři, neboť jejich použití znamená významné vlastní ohrožení (v krajním případě pak sebezničení).

Jaderné zbraně tak podle Waltze představují atraktivní prostředek obrany státu a zároveň stabilizační prvek mezinárodního prostředí. Ve svém zásadním textu *The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better* vymezil sedm hlavních důvodů, proč se aktéři MV snaží o získání jaderných zbraní (Waltz 1981):

1. Státy vždy vyvažují zbrojení protivníků, často i tím, že napodobují ty státy, které přišly s novými zbraňovými systémy.
2. Státy se o získání jaderných zbraní mohou snažit ze strachu, že jejich větší spojení neodpoví na útok, který proti nim byl učiněn.
3. Státy, které nemají spojence vlastnící jaderné zbraně, se o jejich získání budou snažit o to usilovněji, pokud jejich protivníci tyto zbraně vlastní.
4. Státy mohou o získání jaderných zbraní usilovat ze strachu z převahy konvenčních sil protivníka.
5. Státy mohou považovat jaderné zbraně za levnější a bezpečnější alternativu ke konvenčním závodům ve zbrojení.
6. Státy mohou o jaderné zbraně usilovat s útočnými úmysly.
7. Některé státy doufají, že vybudováním jaderného arzenálu mohou zlepšit své mezinárodní postavení.

Přestože s realistickým a neorealistickým přístupem k proliferaci jaderných zbraní nakládali i další významní autoři, je Waltzův příspěvek jednak zcela průkopnický, když celou problematiku dokázal teoreticky pojmut jako první, ale především je jeho přístup dodnes jednoznačně nekomplexnější.¹¹ Jedním z mála problémů, které Kenneth Waltz víceméně opomíjel, je otázka, proč je států, které jaderné zbraně vlastní, tak málo. Z pohledu realismu na tuto důležitou otázku nabízí odpověď Zachary S. Davis, který říká, že státy se o získání jaderných zbraní snaží pouze tehdy, pokud cítí, že tyto skutečně přispějí k jejich národní bezpečnosti. V mnoha případech totiž státy docházejí k závěru, že získáním a držetím jaderných zbraní budou spíše ohroženy, což v důsledku vede k jejich aktivnímu zapojení do neproliferačního režimu. (Davis 1993: 79)

S kritikou přístupů vycházejících z vnějších determinant můžeme jednoduše začít od stavu doposud nabyté empirie. Opět již při pouhém srovnání počtu jaderných mocností s počtem zemí, které by z výše jmenovaných důvodů mohly o získání jaderných zbraní usilovat, vidíme zásadní selhávání prediktivních schopností těchto přístupů. Pokud by Waltzova logika v praxi skutečně fungovala, vlastnil by jaderné zbraně prakticky každý stát v regionech jako je Evropa, Blízký a Střední východ či východní Asie. Problém však můžeme uchopit i z druhé strany a říci, že vysvětlení držení jaderných zbraní Francií, Čínou nebo Indií je z čistě realistického (neorealistickeho) pohledu nedostatečné. Kromě těchto empirických nedostatků je realismu a neorealismu vyčítána neschopnost zohlednit skutečnost, že každé politické rozhodnutí je tvořeno v rámci byrokratickeho aparátu. Analýza by tak měla brát v úvahu i procesy a zájmy, jež se objevují v jeho rámci. Tanya Ogilvie-Whiteová říká, že konečné rozhodnutí jaderné zbraně produkovat a vlastnit je vždy činěno uvnitř státu, kde ti, co rozhodují, berou v úvahu celou škálu proměnných, jako je vnitřní politická stabilita, ekonomická síla, sociální soudržnost, environmentální důsledky, stupeň technologického vývoje, stejně jako vnější faktory, jež realisté nezohledňují, mezi něž patří třeba spolehlivost aliančních vazeb. (Ogilvie-White 1996: 48)

5. Uvnitř „černé skříňky“: domácí determinanty

Teoretické přístupy vnímající proliferaci z perspektivy domácí politiky říkají, že programy na výrobu jaderných zbraní nejsou nevyhnutelnou odpovědí na mezinárodní bezpečnostní problémy. Naopak tyto programy (či spíše ti, kdo za nimi stojí) hledají vnější problémy, na jejichž základě by ospravedlnily svou existenci. Vnější problémy (bezpečnostní hrozby) jsou záležitostí, jež podléhá interpretaci rozhodujících aktérů. Ti mohou přistoupit ke zveličování bezpečnostních hrozeb a využít je jako záminku k prosazení vlastních zájmů. (Sagan 1996: 64–65)

Proces vedoucí k zisku jaderných zbraní je v mnoha případech limitován zdroji jednotlivých zemí, jež zahrnují finanční prostředky, politickou autoritu a konsensus, možnost importu a podobně. K tomu, aby se tyto zdroje staly přístupné, potřebují obháječi jaderných zbraní vytvořit dostatečně silnou skupinu spojenců, kteří v rozhodovacím procesu spojují a zužitkují své vlastní omezené zdroje. (Flank 1994: 72–73)

V rámci rozhodovacího aparátu každého státu je tak třeba brát ohled nejen na motivy, které tento aparát zpracovává, a jež vycházejí z jeho vnitřních i vnějších potřeb, ale zásadní je taktéž všimnout si i jednotlivých domácích skupin, jež při rozhodování prosazují své zájmy. Scott Sagan rozlišuje tři základní typy domácích aktérů, kteří se podílejí na rozhodování spojeném s jadernými zbraněmi. Prvním typem jsou vedoucí skupiny v oblasti jaderné energetiky (např. vědecké komunity); druhým typem jsou představitelé určitých částí armády (většinou představitelé letectva, někdy námořnictva); třetím typem jsou politici a politické skupiny ve státech, kde politické strany či veřejnost silně podporují získání jaderných zbraní. Pokud jsou tyto skupiny dostatečně silné na to, aby ovlivňovaly rozhodovací proces (buď přímo nebo skrze kontrolu informací), je pravděpodobné, že podpora jaderného programu nebude mít překážek. (Sagan 1996: 63–64) Saganův výčet domácích aktérů, kteří jsou schopni ovlivnit debatu o jaderných zbraních, je jinými autory hodnocen jako nedostatečný.

Eric Arnett mezi významné a vlivné domácí aktéry řadí i protijaderné organizace či skupiny, které v určitých okamžicích mohou mít stejný či větší politický vliv. Identita a finanční podpora těchto organizací se odvíjí od protijaderných pozic a mohou tak být považovány za zájmové skupiny srovnatelné se Saganem jmenovanými zastánci projaderné volby¹² (Arnett 1998: 33).

Zmíněné zájmové skupiny pak vstupují do rozhodovacího procesu. Stephen Meyer v debatě o jaderných zbraních v jeho rámci rozlišuje tři stupně. (Meyer 1984: 6) Prvním stupněm je rozhodnutí vybudovat latentní jaderné kapacity¹³, tento stupeň je následován druhou fází, kdy jsou tyto kapacity již akceschopné. V posledním, třetím, stupni je rozhodnuto o provozování skutečného funkčního programu na výrobu jaderných zbraní. Jako o ústředním bodě proliferačního procesu hovoří Meyer o druhém stupni, kdy je rozhodnuto o skutečném získání jaderných zbraní. Takovéto rozhodnutí vzniká v okamžiku, kdy se střetne dostatečná technická kapacita se silnou motivací, jež zahrnuje přesvědčení odpovědných činitelů o tom, že jaderné zbraně umožní státu dosáhnout své zahraniční, bezpečnostní a domácí politické cíle. Délka přechodu od druhého k třetímu stupni je pak ovlivňována množstvím domácí a zahraniční podpory a omezení, které mohou proces urychlit či zpomalit. Krajní možností pak je změna původního rozhodnutí, pokud je tato v zájmu státu a koresponduje s přehodnocením motivů a okolností.

Meyerův přístup ukazuje proliferační rozhodnutí¹⁴ jako kontinuální proces zasazený do kontextu dalších domácích rozhodnutí. Díky jeho analýze je snáze pochopitelné, proč jaderná diplomacie bývá často inkonzistentní (reflektující třeba technologické potíže) a některá proliferační rozhodnutí procházejí nejrůznějšími zvraty. Toto pojetí rovněž objasňuje tzv. skrytou jadernou proliferaci, kdy je rozhodnuto, že není zájmem státu otevřeně provozovat jaderný program.¹⁵ (Ogilvie-White 1996: 50)

Jednající strany, které do proliferačního rozhodovacího procesu vstupují, jsou v Meyerově perspektivě racionální subjekty, které zvažují nejrůznější argumenty a okolnosti vstupující do procesu. Oproti tomu Scott Sagan rozvíjí tzv. organizační teorii zpochybňující racionalitu jednajících aktérů¹⁶. Podle Sagana jsou jejich názory, možnosti i konečná implementace rozhodnutí ovlivněny významnými silami uvnitř země. Velké organizace (což v tomto případě mohou být zmiňované zájmové skupiny nebo ministerstva a nejrůznější agentury) jednají s limitovanou racionalitou, když mají vnitřní limity při odhadu situace a koordinaci a užívají zjednodušené mechanismy k porozumění a reakci na nejistoty vnějšího světa. (Waltz, Sagan 2003: 51) Velké organizace mají rovněž mnohačetné, často konfliktní vnitřní zájmy a proces výběru a sledování cílů je silně politický. Prezentované cíle organizace tak mohou být zájmy pouze určité vnitřní skupiny a nemusí se dokonce krýt se zájmy managementu takové organizace, natož se zájmy celého státu (Waltz, Sagan 2003: 51–52).

Přestože Sagan ve své studii soustředil pozornost spíše na důsledky proliferace a staví ji do opozice vůči Waltzovu optimistickému pohledu na neracionálnost užití jaderných zbraní, je možné tuto teorii vztáhnout i na proliferační rozhodnutí. Organizační teorie tak může poukázat na neracionálnost některých rozhodnutí, nedokáže však uspokojivě vysvětlit, proč se v určitém okamžiku prosadí zájmy jedné skupiny (organizace), proti zájmům jiné skupiny.¹⁷ Saganův přístup tak postrádá jeden ze základních znaků kvalitní teorie, když jeho přístupu chybí zřetelnější prediktivní schopnosti. Jiná kritická námitka k byrokratickým modelům rozhodování říká, že v rámci kolektivního rozhodování musí být jakýkoliv záměr, pokud má

mít naději na úspěch, legitimní a přijatelný (Hollis, Smith 2000: 186), tomuto závěru některé Saganovy teze odporují.

Je to teoriemi byrokratického rozhodování kritizovaná racionalita jednání, která se pro-sazuje v rámci jiných teorií, jejichž explikační přesvědčivost je poměrně vysoká. Až v rámci teorií vycházejících z domácích determinant jsme se dostali k výkladům, jež jsou schopny vysvětlit i důvody, které aktéry MV vedou k tomu, aby se svých jaderných programů vzdali. Mnohé státy, jimž byla v šedesátých letech předpovídána jaderná budoucnost, zastavily pro-liferační proces na prvním stupni (tedy po vyvinutí latentní kapacity). Jaké faktory ovlivňují zvrácení proliferačního procesu uvnitř jednotlivých států? Jednu z výrazných odpovědí na tuto otázku nabízí přístup vycházející z liberálního institucionalismu.

Proměnné, s nimiž pracuje liberální institucionalismus, využívá Ethel Solingenová, která proliferační rozhodnutí vysvětluje povahou vládnoucí skupiny v rámci jednotlivých států. Sřet o výsledek proliferačního rozhodnutí (jaderné zbraně ano či ne) vnímá jako sřet dvou skupin. Jedna skupina je zastáncem ekonomické liberalizace, druhá skupina reprezentuje nejružnější protekcionistické zájmy. Země, v nichž vládou politické a ekonomické skupi-ny usilující o ekonomickou liberalizaci, jsou ochotnější spolupracovat při snaze o nešíření jaderných zbraní, než země ovládané do sebe zahleděnými skupinami řízenými radikálními či fundamentalistickými ideologiemi. (Solingen 1994: 3) Solingenová svůj argument rozví-jí takto: ekonomická liberalizace s sebou nese postupnou redukci státní kontroly nad trhy a obchodními bariérami, rozvoj soukromých ekonomických transakcí a zahraničních invest-ic, stejně jako privatizaci státních podnikatelských aktivit. Koalice zaměřené na liberalizaci často zahrnují mezinárodně orientované bankovní a průmyslové komplexy a menší firmy orientující se na export, včetně jejich vysoce kvalifikovaného personálu. Zastánci ekonom-ické liberalizace se zaměřují na politiky, které oslabují domácí opozici (zahrnující protekcionis-tické zájmy, přebujelou státní byrokracii, vojensko-průmyslový a jaderný komplex). Tím, že se snaží o expanzi státní moci, udržení neproduktivních vojenských investic, stávají se obhájci jaderných programů hrozbou pro liberalizační koalici. Ve snaze potlačit obhájce jaderných zbraní, stávají se liberalizační koalice přímými obhájci neproliferační politiky. K tomu, aby tyto liberalizační koalice skutečně mohly provádět svou domácí politiku, musí se ve velké míře spoléhat na globální ekonomiku a mezinárodní ekonomické instituce. To s sebou nese posílení neproliferačních stanovisek. Neproliferační stanoviska či případná denuklearizace posiluje jejich vyjednávací pozici vůči mezinárodním institucím a světovým mocnostem.¹⁸ (Solingen 1994: 6–7)

Dalším autorem vycházejícím z liberálně institucionalistického přístupu je Glen Chafetz, jenž vysvětluje neproliferační rozhodnutí kolektivní bezpečnostní identifikací, na jejímž zá-kladě se vytváří tzv. liberální bezpečnostní komunita. Státy, jež se nacházejí v této komunitě, kolektivně sdílejí své bezpečnostní zájmy založené na společné historii spolupráce a sdílení společných (liberálních) hodnot. Členové komunity se ztotožňují s mezinárodními normami a pravidly a ty, kteří stojí mimo komunitu, považují za jejich chronické narušovatele. (Chafetz 1995: 744–745) Členové liberální bezpečnostní komunity se navzájem nepovažují za vojen-skou hrozbu, ale za partnery. Stimuly těchto států k získání jaderných zbraní tak jsou zřetelně redukovány, když většího stupně bezpečnosti dosáhnou mezinárodní kooperací, spíše než spoléháním se na svépomoc. Státy stojící mimo liberální bezpečnostní komunitu mají podle Chafetze omezené zkušenosti s liberální demokracií a nevyvinuly se mezi nimi sdílené hod-

noty. Tyto státy se pak vzájemně považují za vojenské hrozby a jejich proliferační rozhodnutí je tak mnohem pravděpodobnější. (Chafetz 1993: 139–146)

Tak jako realismus dokáže lépe vysvětlit důvody konfliktních situací, než situace spolupráce (důvody proliferačního rozhodnutí lépe než důvody zdržení se), dokáže neoliberální institucionalismus lépe vysvětlit důvody spolupráce, než konfliktních situací (důvody nepřijetí proliferačního rozhodnutí lépe než jeho přijetí). Nejviditelnější příklady selhání Chafetzova přístupu můžeme identifikovat hned v prvním období historie šíření jaderných zbraní, kdy se státy tvořící jádro liberální bezpečnostní komunity – Velká Británie a Francie – rozhodly pro získání jaderných zbraní, a to přes jejich velmi silné (především v případě Velké Británie) alianční vazby. Z druhé strany pak může překvapovat nejaderný status mnoha outsiderů liberální bezpečnostní komunity, kteří se nacházejí v bezpečnostně komplikovaných regionech (Egypt, Sýrie, Jižní Korea). Při zdůvodnění těchto zjevných selhání můžeme poukázat na často zmiňovanou kritiku, která říká, že proměnné, jež liberální institucionalismus bere v úvahu, ovlivňují MV především ve chvílích, kdy je bezpečnostní situace stabilní, zatímco proměny MV vycházející z faktorů, jež liberální institucionalismus nebere v úvahu, nedokáže vysvětlit. (Drulák 2003: 86)

6. Jednotlivce jako podstata proliferačního rozhodnutí

Až k rovině jednotlivce se při analýze proliferačního rozhodnutí dostává Peter Lavoy. Podle Lavoye v každém byrokratickém aparátu existují tzv. mýtotvorci (myth makers), kteří ve snaze prosadit pozitivní proliferační rozhodnutí zveličují bezpečnostní hrozby, jimž je stát vystaven, stejně jako zveličují politický a vojenský význam, který jaderné zbraně přinášejí. Lavoy tím zdůrazňuje fakt, že jaderné zbraně nejsou prostředek, jehož vojenskou hodnotu bychom znali. Vzhledem k nedostatku objektivních informací o vztahu jaderných zbraní a války jsou názory týkající se jaderných zbraní založeny na logice a víře a vytvářejí tak spíše mýtus než fakta. (Lavoy 1993: 199–200) Lavoy při své analýze¹⁹ pracuje s jednotlivcem, jež je za vytvoření tohoto mýtu zodpovědný. Proto je stejně tak možné, že se objeví vysoce postavený talentovaný jedinec, který dokáže prosadit jiný mýtus, totiž mýtus jaderné nejistoty (nuclear insecurity). (Lavoy 1993: 199)

Je velmi obtížné představit si aplikaci Lavoyova modelu na praktický výzkum: vystihnout působení a skutečný význam jednotlivých „mýtotvorců“ je velmi těžký úkol. Důležitou námitku předkládá Oglivie-Whiteová, když říká, že přesvědčení každého „mýtotvorce“ musí mít původ v určitých argumentech. Tyto argumenty a způsob generování přesvědčení „mýtotvorců“ však neznáme. (Oglivie-White 1996: 53) Jinak řečeno sestup až k rovině jednotlivce bývá založen na představě, že správné porozumění dějinným událostem je možné pouze v případě, že budeme sledovat jednání těch nejnižších konajících jednotek (tedy jednotlivců). Jednotlivci jsou při svém jednání řízeni vlastními tužbami, názory a z nich vyplývajícími pohnutkami. Problém je však v tom, že i tyto „tužby, názory a z nich vyplývající pohnutky“ mohou být utvářeny vnějšími faktory, jež se nacházejí v okolí jedince, v daném politickém systému či systému mezinárodních vztahů. (Hollis, Smith 2000: 12–13)

7. Identita a proliferační rozhodnutí

Jacques Hymans při porovnání vysokého počtu zemí disponujících latentní jadernou kapacitou s počtem států skutečně vlastnících jaderné zbraně konstatuje, že za velmi nízkým počtem držitelů jaderných zbraní stojí obava jednotlivých politických vůdců z revolučního rozhodnutí získat jaderné zbraně. Jaderná budoucnost je nejistá a nebezpečná. Konečné (revoluční) rozhodnutí jednotlivých politických vůdců se proto odvíjí od způsobů nahlížení na vlastní národní identitu. Na základě případových studií Austrálie, Argentiny, Francie a Indie Hymans identifikuje národní identitu „soupeřícího nacionalizmu“ (oppositional nationalis), která předurčuje chování těch politických vůdců, kteří jsou rozhodnuti získat jaderné zbraně. Bezpečnostní hrozby, kterým je každý stát vystaven, mohou být neměnné, podle Hymanse je však důležitější to, jakým způsobem se mění jejich percepce u jednotlivých politických představitelů. Ti političtí vůdci, kteří se pro získání jaderných zbraní rozhodnou, a které Hymans pokládá za reprezentanty soupeřícího nacionalizmu, vnímají svůj stát jednak jako účastníka rozepře s vnějším nepřítelem (rozlišování „my“ a „oni“ jakožto dvou protikladných pólů) a zároveň se v tomto sporu vnímají jako rovnocenná či nadřazená strana. Toto chápání vytváří emoce strachu a pýchy: explozivní psychologický koktejl. Zisk jaderných zbraní je pro takové politické vůdce záležitostí sebevyjádření. Hymans celý tento originální koncept nazývá „identitou řízené zahraničně-politické rozhodování“. Jeho důležitým konstatováním je, že naprostá většina politických vůdců postrádá motivaci a přesvědčení, jež stojí za proliferačním rozhodnutím. Jinak řečeno, Hymans se v kontrastu k ostatním teoretikům proliferační snáží odpovědět na otázku, proč proliferační rozhodnutí přijal tak malý počet států (naprosto přitom odmítá uznat jakýkoliv vliv neproliferačních režimů). (Hymans 2000: 1–3; Hymans 2006: 1–7)

Problémem Hymanova přístupu je zřetelné znásilnění pojmu „národní identita“. Hymans totiž přisuzuje jednotlivým soupeřícím silám v politickém systému reprezentaci různých „národních identit“.²⁰ Národní identita, kterou je pak stát navenek reprezentován, závisí čistě na výsledku politického boje uvnitř státu. Představa „národní identity“, která se mění každé volební období, je poněkud zvláštní. Jaderné zbraně není možné pokládat za výlučné téma jakékoliv politické debaty. Témat, na nichž se politické strany profilují, existuje celá řada. Pakliže v nějakém politickém systému najdeme důležitou otázku, k níž se váže pět možných řešení, reprezentovaných pěti politickými stranami, znamená to snad, že daný stát může mít až pět „národních identit“?

S identitou a jejím zapojením do proliferačního rozhodovacího procesu pracuje i William Long a Suzete Grillotová. (Long, Grillot 2000: 24–40) Tito autoři na příkladech Ukrajiny a Jihoafrické republiky ukazují, jak *přesvědčení* ovlivňuje politické rozhodování skrze vliv na formování preferencí státu a státní strategii v měnícím se prostředí. Kauzální přesvědčení (causal beliefs) a základní zájmy (basic interests) aktérů domácí politiky ovlivňují jejich preference a ty následně politické výstupy. Kauzální přesvědčení jsou přitom definována jako „přesvědčení o vztahu příčin a následků, jež odvozují svou autoritu z konsensu uznaných elit“. (Long, Grillot 2000: 27) Jinak řečeno preference zahrnují základní zájmy a myšlenky či přesvědčení odvozené od názorů jednající elity. Stát (či skupiny uvnitř státu) pak vytvářejí strategie, jež jsou nástroje reflektující preference. Strategie jsou konkrétní sadou nástrojů k dosažení zamýšlených cílů. Posloupnost rozhodovacího procesu tedy začíná u základních

zájmů, k jejichž uskutečnění aktér vytváří preference. K jejich dosažení si aktér vybírá nejlepší možné strategie. Long a Grillotová říkají, že si aktér tyto strategie vybírá pod vlivem prostředí. Tak jak se prostředí mění, může přivodit změnu v přesvědčení o efektivnosti strategie k dosažení dlouhodobých preferencí. Změna v přesvědčení může vést ke změně strategie aktéra/státu. (Long, Grillot 2000: 27)

Ukrajinské rozhodnutí denuklearizovat bylo zásadně ovlivněno vnímáním sebe sama (přesvědčením) jakožto člena západní, liberální komunity států, která Ukrajinu přijme pouze pokud se vzdá jaderných zbraní. O případu Jihoafrické republiky oba autoři říkají, že přesvědčení a vnímání možnosti, že ji Západ zcela opustí, zřetelně ovlivnilo rozhodnutí nejprve vyvinout technologii jaderných zbraní a později se jí vzdát. Přes přetrvávající preference došlo ke změně přesvědčení i strategie k jejich dosažení a to pod vlivem měnících se vnějších podmínek na přelomu 80. a 90. let.

Pokud bychom tímto teoretickým přístupem chtěli vysvětlit proliferační rozhodnutí některého aktéra MV, nejpříhodnějším příkladem by zřejmě byla KLDK. Po té co tato země ztratila zásadního spojence z období studené války (Sovětský svaz), začala se KLDK daleko intenzivněji zabývat myšlenkou vojenského využití svého jaderného programu. Základní preference jednající elity (zachování režimu) však přes měnící se prostředí zůstala stejná.

8. Normy a symbolika jaderných zbraní

Jednání států není determinováno chladnou kalkulací národních bezpečnostních zájmů uskutečněnou jejich představiteli, ale spíše normami a sdíleným přesvědčením o tom, jaké kroky jsou v mezinárodním prostředí legitimní. Tato perspektiva říká, že proliferační rozhodnutí má důležitou symbolickou funkci jak při vytváření, tak při reflexi identity státu. Tímto způsobem nazírání rozšířil debatu o proliferaci jaderných zbraní Scott Sagan a Eric Arnett. (Sagan 1996: 73–82; Arnett 1998: 32–40)

Podle Sagana představují pro vojenské organizace jaderné zbraně symboly. Jejich získání není vyjádřením funkční logiky, ale je produktem sdílených přesvědčení o tom, co je legitimní a moderní chování. Tato přesvědčení mohou být zásadně ovlivňována i normami šířenými skrze mezinárodní režimy. V politické rovině existuje soutěž, v jejímž rámci se jednotlivé normy musejí prosadit. Často tak normy bývají prosazeny silou a nátlakem. Existující normy (například ty, jež obsahuje Smlouva o nešíření jaderných zbraní) by nemohly být vytvořeny bez zásadní podpory nejsilnějších aktérů mezinárodního systému.²¹ Eric Arnett rozpracovává Saganův přístup a říká, že mezinárodní normy jsou vnímány různě různými aktéry. Normy navíc podléhají vývoji, který je ovlivněn jak těmito aktéry samotnými, tak i jejich domácí politickou debatou. (Arnett 1998)

Sagan tímto přístupem nenabízí univerzální vysvětlení proliferace jaderných zbraní, tento přístup navrhuje pouze jako jeden ze tří (vedle vysvětlení vycházejících z bezpečnostních hrozeb a domácích determinant) a jeho platnost ilustruje pouze na omezených příkladech.²² Tento postup reflektuje dosavadní vývoj teoretické debaty o proliferaci jaderných zbraní, kde je zřejmé, že k prosazení jedné dominantní teorie vycházející z jedné dominantní proměnné nemůže dojít.²³

9. Závěr

Přestože by předešlé zhodnocení teoretických přístupů k proliferaci jaderných zbraní mohlo naznačovat něco jiného, neobjevil se v této debatě žádný přístup, který by se z dnešního pohledu stal zcela zastaralý a nepoužitelný. Nejvíce pozornosti a kritiky na sebe strhávají realistické a neorealisticke premisy, jímž je vyčítáno nedostatečné zohlednění jiných proměnných, než vnějších bezpečnostních hrozeb. Přesto dokáže realismus poměrně úspěšně vysvětlit značný počet případů proliferace,²⁴ jež nebývají zpochybňovány. Stejně tak přístup technologického determinismu nelze považovat za zcela překonaný. Technologický determinismus selhává jako teorie schopná dostatečně přesné predikce, pokud však uchopíme pouze faktory, s nimiž pracuje – tj. technologické determinanty – můžeme říci, že ty jsou stále základní podmínkou k výrobě jaderných zbraní. Teoreticky mohou státy veškeré technologie importovat, prakticky je však vybudování průmyslového a vědomostního potenciálu pro produkci jaderných zbraní rozhodující.

Bližší pohled do rozhodovacího procesu přinesl zpracování několika teoretických modelů, jež nám významným způsobem dopomáhají pochopit dynamiku proliferace a poukazují i na iracionalitu některých rozhodnutí. Prediktivní schopnosti těchto přístupů jsou omezené, mohou však dobře sloužit jako nástroj retrospektivní analýzy a poukázat na mnohdy nejednoznačný vývoj proliferačního rozhodnutí současných vlastníků jaderných zbraní, stejně jako těch zemí, jež proliferační rozhodnutí v některé vývojové fázi zvrátily.

Výsadní postavení mezi přístupy, jež vycházejí z domácích determinant, si udržuje liberální institucionalismus. Teze poukazující na svázanost atraktivity jaderných zbraní s procesem ekonomické liberalizace se prosadily i na poli praktické politiky²⁵ a dokáží přesvědčivě vysvětlit zejména rozhodnutí těch států, jež se přes svůj významný latentní potenciál rozhodly upustit od zisku jaderných zbraní.

Alternativní teoretické přístupy, jež pracují s koncepty, jako je identita, přesvědčení, normy či symboly v MV se jeví jako důležitý doplněk hlavního proudu teorií. Zkoumání proliferace jaderných zbraní je založeno na omezeném množství empirického materiálu, je proto velmi těžké odhadnout, zda-li případy, u nichž se některý z výše jmenovaných konceptů zdá být řídicí silou, jsou pouhou deviací či zda-li mají obecnější platnost.

Explicční schopnosti současných teorií proliferace bývají občas zpochybňovány (Hymans 2006: 1, Oglivie-White 1996: 55–56), autoři Sonali Singh a Christopher Way se ve své analýze (Singh, Way 2003) pokusili zjistit, zda-li teorie proliferace dokáží dostatečně vysvětlit jednotlivá proliferační rozhodnutí. Podrobili je proto kvantitativnímu testu. Kvantitativně zpracovaná data o intenzitě mezistátního soupeření, míře rizika v MV, kvalitě demokracie, otevřenosti ekonomiky, výši HDP na hlavu, schopnosti produkovat elektrickou energii a ocel, indexu průmyslové kapacity sloužily jako základ jejich výzkumu.²⁶ Výsledkem tohoto pozitivistického pokusu o ověření validity premis současných teorií proliferace je, že proměnné jako úroveň ekonomické vyspělosti, hrozby vnějšího prostředí, úroveň integrace se světovou ekonomikou a míra spokojenosti s politikou hlavních regionálních mocností dostatečně vysvětlují motivy proliferace. Z jejich zjištění rovněž plyne, že proliferační rozhodnutí není možné vysvětlit na základě pouze jedné proměnné.

Současný vývoj debaty o teoriích proliferace Singhovo a Wayovo zjištění podporuje, když zřetelně vyzdvihuje multivariabilní přístupy. Jedním z důvodů, proč tento trend posiluje, je

skutečnost, že koncepty jako jsou normy a identita či přístupy zkoumající vzájemnou závislost aktérů světové ekonomiky, jsou v teorii MV stále propracovanější. Do značné míry tento proces odráží „realitu“ MV, kde například bezpečnostní obavy a zhoršující se bezpečnostní situace některých aktérů nemusí znamenat výraznější tlak směrem k proliferačnímu rozhodnutí, neboť zde existují omezení v podobě aliančních či závislostních vazeb, jež takovému vývoji brání. Rozsah a sílu těchto faktorů by každý komplexnější pokus o analýzu proliferace měl brát na zřetel.

Poznámky:

1. Teoreticky tomu tak být nemusí, ale dosavadní zkušenost MV ukazuje, že jedinými aktéry proliferace jsou (prozatím) pouze státy.
2. Je velmi obtížné definovat kategorii zbraní hromadného ničení. Nejčastěji se tak děje skrze vyjmenování jejich hlavních podkategorií, mezi něž patří zbraně jaderné, chemické, biologické a radiologické. Jedná se o nejčastěji vyjmenovávané zbraně hromadného ničení, přičemž v některých definicích chybí zbraně radiologické či se naopak ještě přidávají další typy zbraní např. vysoce explozivní trhavy. Za zbraň hromadného ničení může být považováno i unesené dopravní letadlo zneužitá ke způsobení velkého počtu obětí na životech.
3. K pojmu *vojenský sektor bezpečnosti* viz (Buzan et al. 2005: 61–86).
4. K pojmu *sekuritizace* viz (Buzan et al. 2005): 34–37).
5. Viz 1960. *The Nuclear Problem and Arms Control*. Planning Pamphlet No. 108, Washington: National Planning Association, citováno dle (Burns, E. L. 1965). Dokumenty obsahující odhady amerických zpravodajských služeb jsou dostupné na <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB155/index.htm>.
6. V jiném dokumentu amerických zpravodajských služeb z roku 1960 byly československé schopnosti vyprodukovat jaderné zbraně na stupnici 1–4 (1 potenciální schopnost, 4 značná schopnost) hodnoceny takto: domácí zdroje uranu 4; výzkumný jaderný program 2; program na výrobu jaderné energie 3; celkové průmyslové kapacity 4 viz (CIA 1960).
7. Podobných závěrů se držely i další analýzy, mezi ty nejvýznamnější patří (Beaton, Maddox 1962) či (Rosecrance 1964). Důležitým závěrem editora posledně jmenované publikace bylo, že „jaderné zbraně se nešíří tak nevyhnutelně jako jiné nástroje moderního industrialismu“ (Rosecrance, citováno dle Burns 1965: 866).
8. Podle článku IX paragrafu 3 Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (Nonproliferation Treaty – NPT), jsou jako statutární jaderné mocnosti definovány ty státy, které vyrobily a provedly výbuch jaderné zbraně do 1. ledna 1967. Analýza smlouvy NPT viz (Závěšický 2005: 131–164).
9. Do roku 2006 se nestatutárními jadernými mocnostmi staly Indie, Izrael, Korejská lidově demokratická republika a Pákistán.
10. Teorie jaderné deterrence je tedy jakousi podmnožinou realistického a neorealistického přístupu k proliferační. Tvoří její jádro, nicméně se soustředí především na vysvětlení konfliktního či nekonfliktního chování dvou (i více) aktérů MV, než že by sama o sobě byla schopna vysvětlit důvody, proč se státy snaží o získání jaderných zbraní.
11. Velmi dobrým příkladem z teoretického pohledu neinovativního přístupu k proliferační jaderných zbraní je často citovaný článek Johna Mearsheimera „Back to the Future“ (Mearsheimer 1990: 5–56). Mearsheimer v tomto textu z pohledu teorie proliferační jaderných zbraní nepřináší žádnou přidanou hodnotu k premisám, kterých užívá Kenneth Waltz. Navíc se jedná o velmi zdařilou ilustraci neschopnosti realismu sestoupit při analýze MV na jinou (nižší) rovinu, než je rovina státu. Výsledkem je dnes velmi úsměvná predikce bezpečnostního vývoje Evropy, v níž Mearsheimer předpovídá zásadní nárůst počtu významných konfliktů v Evropě současně s rostoucím počtem

zemí, které se přikloní k vlastnictví jaderných zbraní (zejména se pak mělo jednat o Německo, Ukrajinu a země střední Evropy).

12. Arnett v této souvislosti pracuje s příkladem Švédska, kde projaderná volba měla v 50. letech velmi silnou podporu politickou i podporu voličů. (Arnett 1998: 32–39) Aktivní působení protijaderných organizací mělo zásadní vliv i na několikeré přerušení indického jaderného programu, zejména mezi lety 1964–1974 a pak v letech osmdesátých. (Perkovich 2001)
13. Latentní kapacitu stát má, pokud disponuje dostatečnými technickými, průmyslovými, materiálními a finančními zdroji k podpoře programu, jenž se nemůže spoléhat na vnější pomoc. Richard Stoll na základě Meyerova modelu rozlišuje deset hlavních ukazatelů latentní kapacity: předešlé těžební aktivity, domácí zásoby uranu, kvalifikované metalurgie, vyspělou produkci oceli, vyspělý stavební průmysl, kvalifikované chemiky, (schopné produkovat) kyselinu dusičnou, dostatečnou produkci elektrické energie, kvalifikované jaderné inženýry a fyziky, odborníky na trhavy a elektroniku. (Stoll 2006) Jacques Hymans s využitím Stollový modifikace vypočítává celkem 49 států s latentní kapacitou. (Hymans 2006).
14. Podle Meyera se jedná o explicitní vládní rozhodnutí transformovat latentní kapacity na akceschopné kapacity. Toto rozhodnutí obsahuje vývoj domácích technologických a průmyslových kapacit podporujících jaderný program. (Meyer 1984: 5–6) V tomto článku bude termín „proliferací rozhodnutí“ chápán ve zjednodušené podobě, totiž jako rozhodnutí vyprodukovat a držet jaderné zbraně.
15. Příkladem tohoto typu proliferace byla Indie do roku 1998, když již v roce 1974 provedla jaderný test, nicméně poté svůj program utlumila a v rámci různých administrativ se tento program pohyboval mezi stupni jedna až tři. (Perkovich 2001) Dalším příkladem může být Izrael (Cohen 1998) či Írán, kde, ať už je konečným cílem jaderného programu výroba zbraní nebo ne, lze jeho přiznané aktivity v letech 2002–2006 zařadit do prvního stupně rozvíjejícího latentní kapacitu (Rojčík 2005).
16. Podle Sagana se v politologii s racionalitou aktérů operuje ne proto, že by aktéři skutečně vždy jednali racionálně, nýbrž proto, že je to tak jednodušší. Tento předpoklad poskytuje možnost předvídat jednání, když jsou propojeny zájmy aktérů a jejich očekávané jednání. (Waltz, Sagan 2003: 50–51)
17. Mimoděk to ilustruje sám Sagan ve své analýze indického rozhodnutí provést test jaderné nálože v roce 1974. (Sagan 1996: 65–69).
18. Jako příklady zemí, v nichž liberalizační koalice takovýmto způsobem jednala a úspěšně obhájila své zájmy, uvádí Solingenová Jižní Koreu, Tchaj-wan, Brazílii, Argentinu, a Jihoafrickou republiku. (Solingen 1994: 7–9) Dalším příkladem by mohla být Ukrajina či Rusko v době „západnické“ linie zahraniční politiky do poloviny 90. let. (Kuchyňková 2005: 71–73).
19. Případovou studií jeho článku je Indický jaderný program.
20. Příkladem může být Austrálie, kde jasně artikulované snahy o získání jaderných zbraní skončily v roce 1972 s nástupem labouristů, kteří posléze zemi přivedli k velmi aktivnímu protijadernému postoji.
21. Sagan vliv norem a symbolů ilustruje na dvou velmi rozdílných příkladech, když jimi vysvětluje francouzské rozhodnutí získat jaderné zbraně a ukrajinské rozhodnutí těchto zbraní se vzdát. (Sagan 1996)
22. Tedy zmíněná Francie a Ukrajina. Arnettovo rozpracování je podloženo jedinou případovou studií, Švédskem.
23. Přestože se jedná o zcela triviální zjištění, nebyl v rámci teorií proliferace jaderných zbraní před uveřejněním Saganova textu žádný badatel dostatečně skromný na to, aby postupoval podobným způsobem.
24. Jmenovitě pak případy Spojených států, Sovětského svazu, Číny, Izraele, Pákistánu a KLR.
25. Například v jednáních Spojených států a KLR při přípravě Smluvního rámce z roku 1994.
26. Urputná snaha o kvantifikaci všech proměnných, jež analytici zkoumající proliferaci jaderných zbraní berou v potaz, přirozeně může budít nedůvěru. Nejméně přesvědčivá se zdá kvantifikace symboliky jaderných zbraní, již autoři převedli na kvantifikovanou míru nespokojenosti se statusem quo mezinárodních vztahů. (Sing, Way 2003: 22)

Literatura:

- Adler, Emanuel. 1992. „The emergence of cooperation: national epistemic communities and the international evolution of the idea of nuclear arms control.“ *International Organization*, Vol. 46, No. 1, Winter, 101–145.
- Arnet, Eric. 1998. „Norms and Nuclear Proliferation: Sweden’s Lessons for Assessing Iran.“ *The Nonproliferation Review*, Vol. 14, No. 1, Winter, 32–43.
- Burns, E. L. M. 1965. „Can the Spread of Nuclear Weapons Be Stopped?“ *International Organization*, Vol. 19, No. 4, Autumn, 851–869.
- Buzan, Bary a Weaver, Ole a de Wilde, Jaap. 2005. *Bezpečnost: nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií.
- CIA. 1960. *Likelihood and Consequences of the Development of Nuclear Capabilities by Additional Countries*. (<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB155/prolif-5.pdf>).
- Cohen, Avner. 1998. *Israel and the Bomb*. New York: Columbia University Press.
- Davis, Zachary S. 1993. „The Realist Nuclear Regime.“ *Security Studies*, Vol. 2, No. 3/4, Spring/Summer, 79–99.
- Drulák, Petr. 2003. *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál.
- Flank, Steven. 1994. „Nonproliferation Policy: a Quintet for Two Violas?“ *The Nonproliferation Review*, Vol. 1, No. 3, Spring/Summer, 71–81.
- Hollis, Marti, Smith, Steve. 2000. *Mezinárodní vztahy: výklad a porozumění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Howlett, Darryl. 2001. „Nuclear Proliferation.“ In: *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Ed. John Baylis a Steve Smith. Oxford: Oxford University Press, 415–439.
- Hymans, Jacques. 2000. „Isotopes and Identity: Australia and the Nuclear Weapons Option, 1949–1999.“ *The Nonproliferation Review*, Vol. 7, No. 1, Spring, 1–23.
- Hymans, Jacques. 2006. *Thy Psychology of Nuclear Proliferation: Identity, Emotions and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chafetz, Glenn. 1993. „The End of the Cold War and the Future of Nuclear Nonproliferation: An Alternative to the Neo-realist Perspective.“ *Security Studies*, No. 2, Spring/Summer, 127–158.
- Chafetz, Glenn. 1995. „The Political Psychology of the Nuclear Nonproliferation Regime.“ *The Journal of Politics*, Vol. 57, No. 3, August, 743–775.
- Kořan, Michal. 2005. „Filosofie společenských věd a mezinárodní vztahy.“ In: *Přehled teorií mezinárodních vztahů*. Ed. Pavel Pšejja. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Kuchyňková, Petra. 2005. „Smlouvy o redukci strategických jaderných zbraní (START I, START II, SORT).“ In: *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojení: marnost nad marností?* Eds. Petr Suchý a Petra Kuchyňková. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Lavoy, Peter. 2003. *The Enduring Effects of Atoms for Peace*. Washington: Arms Control Association (http://www.armscontrol.org/act/2003_12/Lavoy.asp?print).
- Long, William, Grillot, Suzette. 2000. „Ideas, Beliefs, and Nuclear Policies: The Case of South Africa and Ukraine.“ *The Nonproliferation Review*, Vol. 7, No. 1, Spring, 24–40.
- Mearsheimer, John. 1990. „Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War.“ *International Security*, Vol. 15, No. 1, Summer, 5–56.
- Meyer, Stephen. 1984. *The Dynamics of Nuclear Proliferation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mueller, John. 1995. *Quiet Cataclysm: Reflections on the recent Transformation of World Politics*. New York: Harper Collins.
- Ogilvie-White, Tanya. 1996. „Is There a Theory of Nuclear Proliferation? An Analysis of the Contemporary Debate.“ *The Nonproliferation Review*, Vol. 13, No. 4, Fall, 43–60.
- Perkovich, George. 2001. *India’s Nuclear Bomb, The Impact on Global Proliferation*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

- Purkitt, Helen a Burgess, Stephen. 2005. *South Africa's Weapons of Mass Destruction*. Indianapolis: Indiana University Press.
- Rojčík, Ondřej. 2005. „EU v jednáních o iránském jaderném programu.“ In: *Bezpečnostní (ne)stabilita*. Ed. Jan Závěšický. Praha: Klub mladých Evropanů.
- Rothstein, Robert. 1967. „Nuclear Proliferation and American Policy.“ *Political Science Quarterly*, Vol. 82, No. 1, 14–34.
- Sagan, Scott. 1993. *The Limits of Safety: Organizations, Accidents and Nuclear Weapons*. Princeton: Princeton University Press.
- Sagan, Scott. 1996. „Why Do States Build Nuclear Weapons? Three Models in Search of a Bomb.“ *International Security*, Vol. 21, No.3, Winter, 54–86.
- Sagan, Scott, Waltz, Kenneth. 2003. *The Spread of Nuclear Weapons, A Debate Renewed*. New York, London: W. W. Norton and Company.
- Singh, Sonali, Way, Christopher. 2003. *Paths to Non-Proliferation: the Need for a Quantitative Test of Nuclear Weapons Proliferation Theory*. (On-line text <http://www-igcc.ucsd.edu/cprograms/IGERTpdfs/singhWay.pdf>).
- SIPRI (2006): *What is Proliferation*. Stockholm: SIPRI (<http://cbw.sipri.se/index2.html>)
- Solingen, Ethel. 1994. „The Domestic Sources of Nuclear Postures: Influencing „Fence-Sitters“ in the Post-Cold War Era.“ IGCC Policy Paper 8. Irvine: IGCC (<http://repositories.cdlib.org/igcc/PP/PP08/>).
- Stoll, Richard. 2006. *Latent Capacity Proliferation Model*, Houston: Rice University (<http://es.rice.edu/projects/Poli378/Nuclear/Proliferation/model.html>).
- Waltz, Kenneth. 1979. *Theory of International Politics*. Boston: McGraw-Hill.
- Waltz, Kenneth. 1981. „The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better.“ *Adelphi Papers*, Number 171. (On-line text: <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/waltz1.htm>).
- Waltz, Kenneth. 1990. „Nuclear Myths and Political Realities.“ *American Political Science Review*, Vol. 84, No. 3, 732–745.
- Weiss, Leopold. 2003. „Atoms for Peace.“ *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 59, No. 6, 34–41. (On-line text: http://www.thebulletin.org/article.php?art_ofn=nd03weiss).
- Závěšický, Jan. 2005. „Smlouva o nešíření jaderných zbraní (NPT).“ In: *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojení: marnost nad marností?* Eds. Petr Suchý a Petra Kuchyňková. Brno: Mezinárodní politologický ústav.